

коих написано, что он столярного дела мастер» [8, 22] На це П. Румянцев радив, щоб «канцелярії Малороссийского скарбу предписано дабы как над упомянутым Брайманом так и подрядным в ведении его столярам наблюдать, чтобы по мере выдаваемой из казны платы прилежность и успех в работе были» [7, 10].

У квітні 1779 р. необхідні майстри були задіяні, й П. Румянцев наказав В. Туманському: «Договоренным в Москве штукатурной и лепной работы мастерам прикажите Ваше высокородие прежде снаружи построенного в Глухове для генерал-губернатора Коллегии и прочих судебных департаментов работу производить, а по окончании той могут внутрь при наступлении осени» [7, 9].

Як слушно зазначив В. Вечерський, після відбудови Глухова «утворилася складна, багатопланова, мистецьки довершена композиція міста, в якій були втілені основні засади національного містобудівного мистецтва» [9, 263]. Глухів у середині XVIII ст. став своєрідною містобудівною лабораторією, в якій під керівництвом архітектора А. Квасова уперше в Україні було здійснено широкомасштабну реконструкцію середмістя [10, 69]. Та наступна пожежа у 1784 р. остаточно знищила колишню велич Глухова, перетворивши його, за словами Т. Шевченка, в «самый пошлый уездный городок» [9, 268].

Посилання

1. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. – Т. II. – К., 1893. – С. 431.
2. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 54, оп. 3, спр. 10081.
3. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 345.
4. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 11058.
5. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 1159.
6. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 11071.
7. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 11670.
8. ЦДІАК України, ф. 54, оп. 3, спр. 11662.
9. Вечерський В. Гетьманські столиці України. – К., 2008. – С. 268.
10. Вечерський В., Белашов В. Глухів. – К., 2003. – С. 69.

Тригуб А.А. Василий Туманский и каменное строительство в Глухове в 1776-1779 гг.

В статье рассматривается масштабное строительство в Глухове после пожара 1748 г., куратором которого был член второй Малороссийской коллегии В. Туманский.

Trigub A.A. Vasylii Tumanskyi and stone building at Hlukhiv in 1776-1779

In article are stated scale reconstruction of Hlukhiv after the fire in 1748, the curator of which was a member of the second Malorosiiska kolehiia V. Tumanskyi.

З ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО ГЛУХОВА

В статті привернуто увагу до невідомих і призабутих фактів з історії сакрального мистецтва. Вказано на актуальність пошуку реліквій, котрі нещодавно знаходилися в глухівських церквах.

Старовинне місто, безперечно, має свою історію. Досліджували її кілька поколінь краєзнавців, черпаючи матеріал головним чином з друкованих джерел, з тих історичних довідок, котрі містять різні видання XIX ст. Дуже дивно, що при тому залишилися поза увагою численні справи, котрі зберігалися в Глухівському архіві, до того, як його було спалено у серпні 1941 р. Втім мали зберегтися певні матеріали у фонді Синоду у Санкт-Петербурзі та у фонді Чернігівської духовної консисторії. Мабуть колись там ще будуть зроблені цікаві знахідки, бо не могли безслідно зникнути численні описи, звіти.

Висвітлити історичне минуле Глухова неможливо без залучення й археологічних матеріалів. Раніше доводилось про це лише марити [1]. Нині, на щастя, вже відомі надійні докази існування міста в давньоруську пору, до того ж ще на обжитому місці [2]. Навіть не виключено існування невеликої кам'яної церкви доби спорудження подібних храмів в інших містах Сіверщини. Сьогодні це лише гіпотеза. Проте чи не на давньому церковищі близько середини XVII ст. споруджено ще першу дерев'яну церкву на честь архангела Михаїла? Відомо, що народна пам'ять утримує чимало з того, про що мовчать писемні джерела.

Знахідки кераміки XIV-XV ст. у центральній частині міста спростовують твердження про повну відсутність життя на старому городищі після чуми 1352 р., але ж поки остаточно не заперечують занотований в писемних джерелах і таки в народній пам'яті факт відродження міста в першій половині XVII ст. За описом 1654 р. окремо існують «старосвицкое городище» з дерев'яною церквою архангела Михаїла та «Писочинского пана двор на горе», на місці якого згодом виник монастир. У 1693 р. муровану Михайлівську церкву будують на місці попередньої дерев'яної, хоча за свідченням закладної дошки, датованої 9 вересня 1693 р. (зберігалася в XIX ст. у Троїцькому соборі), вона вже «во имя свв. архангелов Михаила и Гаврила». Всі інші церковні споруди, починаючи з дерев'яного Троїцького храму, будують у Глухові в другій половині XVII ст., а деякі і упродовж XVIII ст.

Наскільки можна зрозуміти, архітектурні форми глухівських храмів цілком залишаються в контексті української будівничої традиції, міцно пов'язаної з типологією дерев'яних споруд. Зокрема це доводить й існуюча Миколаївська церква (1693-1695), проте

з типовим російським пластичним декором, що знаходить пояснення в московському походженні будівничих [3]. Троїцький собор, закладений у 1720 р., в цілому мав бути подібним до збудованої коштом того ж гетьмана І. Скоропадського після 1719 р. соборної церкви Гамаліївського монастиря, але вийшло інакше, бо спорудження тривало до кінця XVIII ст., а освячення відбулося аж у 1805 р. [4]. Пізніше це й вважали датою заснування глухівської соборної церкви. Цей «довгобуд», розтягнутий в часі на 80 років (!), не обійшовся без шахрайства й витяг чимало коштів з державної скарбниці Російської імперії. Пізніше уряд помстився тим, що замість нового фінансування після пожежі міста 1784 р. «подарував» на добудову руїни Михайлівської та монастирських церков. Можливо, що причини таких дій імперського уряду дійсно лежали саме в політичній сфері, але ж місцева влада теж не вжила будь-яких заходів щодо відбудови погорілих церковних споруд і терпляче чекала на царську ласку. На той час в самій Росії всіяко стримувалося, ще від царювання Петра I, церковне будівництво, притому не за державний рахунок, а в регіональній церковній пресі, навіть у другій половині XIX ст., продовжувалася агітація на користь скорочення церковних парафій [5]. Належить також звернути увагу на те, що навіть на плані Глухова 1837 р. читаємо: «Упраздненный женский монастырь, в котором из двух церквей одну большую за починкою обратит в приходскую» [РДІА, ф. 1488, оп. 4, д. 946]. Тож є підстави не виключати й власну байдужість.

Не слід також забувати, що реліквії, начиння, стародруки з колишніх глухівських церков дбайливо зберігалися, переважно в Троїцькому соборі й Миколаївській церкві: вони перелічені в підготованому до друку з ініціативи архієпископа Філарета Гумілевського «Историко-статистическом описании Черниговской епархии» [Ч. 7 Чернігів, 1873]. Світлини деяких з них було репрезентовано на виставці XIV Археологічного з'їзду в Чернігові [6]. Пізніше все це безслідно зникло, хоча неможливо виключати, що окремі речі встигли потрапити до музеїв та книгосховищ. Принаймні нічого з того досі не опубліковано. Залишається хоча б розшукати згадані світлини.

Сьогодні вже неможливо з'ясувати, що саме в революційні роки й наступний період вивезено з Глухова до центральних музейних сховищ, що розграбовано, що знищено, що розпродано. Гучно грабували садиби, дістаючись для того з найвіддаленіших куточків повіту. Систематично з приватних осель реквізували все, що мало будь-яку ціну. Церковне майно ж тотально знищували як ідеологічно небезпечне, і лише дещо з того могло потрапити до музейної збірки, поодинокі речі опинилися у населення. Тому з відродженням парафій у воєнні роки до церков повернулися книги, ікони,

церковне начиння. Деякі найбільш коштовні витвори повернули не відразу, а дещо пізніше, переконавшись у стабільності. Важко було тоді передбачити, що від 1961 р. знову настануть лихі часи. Першою постраждала Миколаївська церква. Начиння було передано до інших церков, а куди поділися стародруки (повний комплект богослужбових книг киево-печерського видання другої половини XVIII ст.) – може хто скаже? Невідомою залишається доля коштовних речей зі Спасо-Преображенської церкви, в тому разі прикрашеної карбованою срібною шатою великої за розміром Євангелії, колись оздобленої емаллями (в наявності було дві: велика (із зображенням євангеліста) й менша). Серед ікон було кілька елітарного мистецького рівня часу гетьмана К. Розумовського (1750-1764). З цієї самої серії три ікони знаходилися у Миколаївській церкві. Вони так само мали празникові композиції, оточені золотими рокайльними завитками. В Анастасіївській та Миколаївській церквах існували фелони з оксамитовими гаптованими опліччями кінця XVII ст., із зображенням деісусної композиції з Христом Великим Архієреєм у центрі [7]. Звичайно їх іменували «апостольськими» й одягали тільки на великі свята. Третій подібний фелон був дещо пізнішого походження, мабуть виконаний на замовлення згаданого гетьмана К. Розумовського, тоді як попередні походили з майстерні Вознесенського Печерського жіночого монастиря у Києві, філією якого був Успенський монастир у Глухові. Ігуменією ж там була мати гетьмана І. Мазепи – Марія Магдалина (1688-1707). У 1968 р. літургічні гапти знайдено в тій же Анастасіївській церкві у мішку з ганчір'ям й вивезено до Музею українського образотворчого мистецтва в Києві [8]. Інакше врятувати їх на той час було неможливо.

Дуже дивним доводиться вважати зникнення з глухівських діючих церков багатьох ікон, котрі тут знаходилися ще наприкінці 1960-х рр. Йдеться не тільки про невеликі за розміром, але й про досить великі. Як, скажімо, можна непомітно вивезти ікону заввишки понад 2 м? В Миколаївській церкві була храмова ікона Миколая Чудотворця, з рельєфним тлом, у великому різьбленому кіоті. Вона була з дещо пошкодженим авторським живописом, і тому на замовлення церковної громади перемальована Г. Косаченком у 1957 р. В такому вигляді, разом із великим кіотом, ікона перенесена до Анастасіївської церкви, де і знаходилась ще близько 1970 р. Нині її там не знайти, а це та сама давня ікона, котру найбільше шанували й виносили на престольні свята на середину церкви й носили в хресному ході. Втратити назавжди цю святиню сьогодні діючій Миколаївській церкві вельми боляче.

Йдеться тут, звичайно, не стільки про обсяг загальних втрат, як про можливість дещо залучити до висвітлення культурного минулого Глухова, щільно

пов'язаного з його церковними реліквіями. Чи багато пощастило їх врятувати? З Троїцької церкви на Білополівці це поклонна храмова ікона й образ Богородиці Баликінської, що були перенесені до Вознесенської церкви. З Усівської Покровської церкви люди зберігали процесійний хрест й носили його на похоронах. Його виконано наприкінці XVIII ст. Йдеться лише про відоме.

Належить зауважити, що до існуючої краєзнавчої літератури часом потрапляють, явно не з перших рук, хибні твердження. Стосуються вони й творів сакрального мистецтва. Щодо останнього поховання на давньому кладовищі Красної гірки, то воно відбулося влітку 1952 р., а небіжчиком був Федір Шепит, котрий мешкав на Водотечі, ліворуч від містка.

Тут наведені лише поодинокі факти, котрі стосуються минулого Глухова. Це минуле, схоже, швидко забувається. І замість нього виникають різні вигадки або ж упереджені тлумачення реальних подій. Як цьому запобігти? Очевидно це можливо лише шляхом вивчення оригіналів творів та архівних матеріалів. Мабуть не слід гребувати й народними переказами, але, усвідомлюючи, що це фольклорне джерело і цілком покладатися на нього небезпечно.

Посилання

1. Пуцко В.Г. Некоторые вопросы археологического изучения Глухова // Проблемы археологии Сумщины / Тезисы докладов областной научно-практической конференции, апрель 1989 г. – Сумы, 1989. – С. 96-97.
2. Коваленко Ю.О. Археологічні дослідження на території Державного історико-культурного заповідника у м.Глухові // Історико-культурні надбання Сіверщини у контексті історії України. Збірник наукових праць / Матеріали п'ятої науково-практичної конференції (18-19 травня 2006 р.) – Глухів, 2006. – С. 32-37; Його ж У пошуках давньоруського Глухова // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній історії Центрально-Східної Європи / Збірник наукових праць, присвячений 1100-літтю першої літописної згадки про Чернігів. – Чернігів, 2007. – С. 339-355; Його ж. Історична топографія літописного Глухова у світлі археологічних досліджень // Сіверщина в історії України / Збірник наукових праць / Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23-24 жовтня 2008 р.). – Суми, 2008. – С. 19-28.
3. Пуцко В.Г. Николаевская церковь в Глухове (1693-1695) // Филевские чтения. Вып. X. – М., 2003. – С. 249-262.
4. Пуцко В.Г. Троицкий собор в Глухове // Сіверщина в історії України. – С.79-87.
5. О числе церквей в Калужской епархии (К вопросу об улучшении быта духовенства) // Прибавление к [Калужским] епархиальным ведомостям. – 1863. – № 12. – С. 211-218 (за підп.: В-въ).
6. Каталог выставки XIV Археологического съезда в г.Чернигове. Под ред. П.М.Добровольского. – Чернигов, 1908. – №№ 904-917.
7. Історія українського мистецтва. Т. 2 – К., 1967. – С. 412. – Іл. 298.
8. Пуцко В. Новые памятники украинского золотного шитья XVII-XVIII веков // Музеј применене уметности. Зборник. Бр. 28-29. – Београд, 1984-1985. – С. 32-37. Дослідникам глухівських старожитностей ще варто звернути увагу на публікацію: Беяшевский Н.Ф. Отчет о поездке в Глухов // Чтение в историческом обществе Нестора Летописца.

Кн. XVII. – Киев, 1903. – С. 8-15. Тут згадано предмети церковного начиння, офіровані до Троїцького собору (серед них Євангелія 1704 р. зі срібною шатою, з емалевим портретом Петра I), до Михайлівської церкви (Євангелія 1681 р., дарунок Михайла Миклашевського 1688 р.), до Успенської церкви замкової («парахвіянами» за старанем Олексія Заруцького), до Миколаївської церкви (Євангелія 1681 р., срібний ковчег, фелон з гаптованим опліччям, Синодик 1734 р.). Можливо, що збереглися згадані в тексті світлини цих речей.

Пуцко В.Г. Из исторического прошлого Глухова
В статье привлекается внимание к неизвестным и забытым фактам из истории сакрального искусства. Указано на актуальность поиска реликвий, которые еще недавно находились в глуховских храмах.

Putsko V.H. From the historical past of Hlukhiv
In the paper the attention is paid to the unknown and forgotten facts from the history of sacral art. It is pointed out upon actuality of search of the relics, which had been in hlukhiv's churches not long ago.